

egy pillantást; Balázs Béla úgy véli, hogy Dosztojevszkijről tulajdonképpen két kötetes munkát kellene írni: „Az első Dosztojevszkij művészi sajátságait elemezné. De nem mint esztétikai problémákat, hanem mint szimptomáit az új európai embernek.” A Dosztojevszkij-hatás pontos felismerése mellett másképpen is szól hozzánk ez az igény. Hasonló jellegű tanulmányt követel meg Balázs Béla modellje: ehhez anyagában nagy segítséget nyújt majd a jelen válogatás, noha — ismételjük — a fejlődésvonalat sajnos lehetőségei ellenére nem domborítja ki.

Ha csak röviden is, de mindenképpen szólunk kell a kötetet kísérő jegyzetekről (Szabó István munkája). Balázs Béla szabad (pontatlan) idézeteinek, homályos utalásainak, címeknek és adatoknak felkutatásával, egy-egy írás háttérének hű felvillantásával, a szöveg helyenkénti óvatos kritikájával jól szolgálja mind a cikkek, tanulmányok megértését, mind a további kutatásokat.

MARX JÓZSEF

HORVÁTH JÁNOS: VÖRÖSMARTY DRÁMÁI

(Akadémiai, 1969. — Irodalomtörténeti Füzetek 63.)

Horváth János Vörösmarty drámáiról szóló, három félelven át (1943–44) tartott egyetemi előadásainak saját kézirat alapján történt kiadásáért csak hálásak lehetünk az Irodalomtörténeti Füzetek szerkesztőjének. Horváth János 1956-ban megjelent nagy tanulmányötetéből is kitűnt, hogy életművét milyen lépésről-lépésre hódító tervezettséggel építette, hogy a magyar irodalom régi századait eldolgozó monográfiái s a Petőfiről írott „közt” milyen tudatossággal alakította az életmű folytonosságának ívét, s hogy a tudományos irrtokbavételnek ebben a folyamatában milyen szemmel látható pionír szerepet játszottak egyetemi előadásai. *A XIX. század fejlődéstörténeti előzményei, a Berzsenyi és Iróbarátai, a Kölcsey-portré, a Kisfaludy Zsóly és Iróbarátai* (1955) mind egyetemi előadászövegek (vagy közvetlenül azon alapszanak). S ha ehhez hozzávesszük az ugyancsak tanári munka közvetlen eredményeként született *A nemzeti klasszizmus ízléséről* szóló közel tíz íves anyagot, nyugodtan mondhatjuk, hogy Horváth János egyetemi előadásaival jóformán a polgári nemettéválás irodalmát — ha tematikus hiányokkal is, de — egységes koncepció keretébe foglalta, s előadásainak összességéből egy, az ddiigi korszakmonográfiáihoz hasonló szintézis körvonalai bontoztak ki.

Nem feladatunk most e koncepcióval való szembenézés: csupán azért emlékeztetünk rá, mert a Vörösmarty drámáiról szóló füzettenek ennek a virtuális XVIII–XIX. századi „monográfiának” újabb fejezetét kaptuk kézbe. Ez a fejezet aligha hasonlítható a fentebb említettekhez; témája sem nyújt alkalmat sajátos szempontok érvényesítésére — másfelől mégis öröndetes: ha a drámákkal is, de a reformkor legnagyobb költőjének drámáival foglalkozik.

Miért éppen azzal? A találgatás persze meddő, mégis úgy hisszük, Horváth Jánost nem Vörösmarty *drámai*, hanem *Vörösmarty* drámái érdekelhették. Vállalkozásában nehéz nem egy még megoldatlan fejezet „körüljárását”, egy viszonylag könnyen kiszakítható egységes részkérdés erejéig történő megközelítését érezni. Ha van egy életpályának, életműnek belső logikája — márpedig az övének volt —, akkor egy nagyobb Vörösmarty dolgozatnak (tanulmánynak, monográfiának) a Horváth János-i életműben „meg kellett volna” születnie. Végig kísérni az újabkori magyar irodalom fejlődését; a történeti szerep és írói rang arányában-összefüggéseiben portrékat rajzolni Bessenyeiről, Kazinczyról, Kármánról, Berzsenyiről, Csokonairól, Kölcseyről, Kisfaludy Károlyról — azután „szünettel”, „kihagyással” Petőfiről, Aranyról: nemcsak a Horváth János-i életmű olvasójában kelthet „hiányérzetet”, de kelthetett „adósságérzetet” a szerzőben is. Horváthot szemmel láthatóan — s egynémely jel arra mutat: különösen is — foglalkoztatta Vörösmarty. Róla szóló egyetlen jelentősebb írása kirívóan szubjektív hangütésű, az esszé oldott hangulatteremtő eszközeivel kivételesen élő írás, amely csak a ritka elragadtatottság elnyugtával oldódik tudatosan boncoló stíluselemzéssé. (*Vörösmarty Zalán futása ünnepére*; It 1918 — Tanulmányok 1956.) S ha meggondoljuk, hogy a „stílromantika” — egyébként meglehetősen szellemtörténeti beállítottságú — elméletében Vörösmartynak milyen centrális szerepet tulajdonít, ha látjuk, hogy a kortárs irodalom fel dolgozásában kimondva, kimondatlanul mennyire szem előtt tartotta Vörösmarty középponti helyzetét, igen sokban mércéül szolgáló művét, aligha csalódnunk, ha a Vörösmarty drámákról tartott előadásait egy „adósságtörlesztés” megkezdett lépéseként tételezzük.

De hogy rendben haladjunk: ezúttal is meg kell ismételnünk mindazt, amit Horváth hasonló írásaiival kapcsolatban már többször elmondtak. Legszembeötlőbb: az imponáló alaposság, a filológiai kronológiai részletek gazdagsága, ami — itt az írott szövegben — egy páratlan tömörítéssel, ökonomikus, de az érthetőséget sohasem sértő szűkszavúsággal párosul. A ténybeli, tartalmi gazdagság, más felől a stílusnak ez a takarékosága együttesen keltik az olvasóban: szerző „alaposságáról” alkotott legáltalánosabb véleményét. A tanulmány ezen a szinten azt „fejezi ki”, hogy milyen nagy munka húzódik háttérben, egyszerűs mind hogy milyen szerény tudós karaktere

áll mögötte. És pedagógus karakter. Legalábbis elgondolkoztató, hogy mi vitte rá Horváth Jánost arra, hogy a drámák — sok van belőlük! — tartalmait (cselekményeit) a legrészletesebben és hallatlan pontossággal rendre leírja. A recenzens azért tűnődik el ezen, mert mint minden irodalomtörténész nagyon jól tudja, hogy egy ún. „tartalom”-összegezés — különösen romantikus drámák esetében — tulajdonképpen a legnehezebb, legalábbis a legenergiagiaényesebb feladatok egyike. Hogy Horváth János erre a feladatra ilyen kitartó következetességgel vállalkozott, annak sok oka lehetett. Az elemi konstrukció tisztázása önmaga számára, az érdemi elemzés feltételeinek megteremtése; talán az is, hogy egyszer „valahol” foglaltassanak végre pontosan össze Vörösmarty drámáinak tartalmi. De meggyőződésünk — elámúlva ezeknek az összefoglalásoknak mindenre kitékintő precizitásán —, hogy alapvető indoka az a pedagógiai előérzet volt, hogy hallgatói „úgysem” fogják magukat Vörösmarty drámáin végigrágni.

A lényegre térve: a recenzens problémája, hogy mindazt (legalábbis túlnyomó részét annak), amit filológiailag és érdemben Horváth János Vörösmarty drámáiról mond, azt *időközben* a marxista irodalomtörténet és textológia túlhaladta. De nem lennének irodalomtörténészek, ha nem vennék figyelembe a kronológiát, amiből az első levont következtetés: vajha előbb jelent volna meg ez a kis kötet. Magasabbról indulhattunk volna. Horváth János műve és a marxista irodalomtudomány viszonyát ugyanis az jellemezte, hogy legtöbb művének polemikus megközelítése vagy koncepcióinak „talpára állítása” termékeny kiinduló pontot jelentett számunkra.

Az előadások egyik jelentős érdeme, hogy minden adatot, anyagot összegezve, és főként: minden addigi elemzést, minősítést mélységben meghaladva beszélnek Vörösmarty *ifjúkori drámakísérleteiről*. A Vörösmarty-irodalom történetében ez volt az első eset, hogy erről a szétszórtan és hiányosan publikált anyagról a maga kronológiailag rendezett teljességében esett szó. Másrészt itt hangzottak el először olyan észrevételek, amelyek az addigiakhoz képest merőben újak, eredetiek voltak (a *Tatárjárás után történt eset*, a *címtelen dráma* szoros motívum-kapcsolatai a Kisfaludy-regékkel; az *Ypszilon háború* megoldásainak ügyessége és nemzeti jelentése; *Az elbúsult dedk* „lírai spontaneitásának”, „irreális meseszerűségének” a Csongor irányába mutató vonásai; a *Háború* és *Az időzot* atmoszféra-hasonlósága s főként a *Zsigmond* és a *Bújdosók* lappangó *Bánk bán*-reminiscenciái, illetőleg analógiái).

A *Csongor és Tündér*ről szóló, joggal legterjedelmesebb fejezet külön elemzést érdemelne. Itt legsajátabb — úttörő — érdemeit csak

felsorolhatjuk. Mindenekelőtt: a Csongort igen nagy alaposággal vezeti le a költő addigi életművének problematikájából; másrészt igen bő történeti filológiai dokumentációval nyomozza Gyergyai Árgírusának kultúrhistoriái útját s analitikus cselekmény-egybevetéssel mű és forrás egymáshoz való viszonyát. Az első vonatkozásban is sok újat hozott, tanulságosat máig, de itt inkább csak történeti az érdem, mert életmű és Csongor összefüggéséről azóta — ha konkrét dokumentáltságban kevesebbet is, de — elvileg többet mondott ki irodalomtörténetírásunk. Az Árgirushoz való viszony történeti és összevető megvilágítása azonban — ha túlméretezettnek tűnik is — máig lényeges és újszerű: önmagában azt a rendkívül fontos irodalomtörténeti jelenséget hitelesíti, hogy itt a „régii” (népi-ponyva) hagyomány vált egy klasszikus mű alapjává. Harmadjára a Csongor cselekményének két — egy rövidebb és egy hosszabb — változatára kell a figyelmet felhívni: egy minden szót, jelenetet „megrágó”, a logikai folytonosságra ügyelni, az értelmezési variánsokat latolgatni kényszerített rendező gondosságával halad itt a szerző. Aligha lehet ezután a Csongor színrevitelénél ezt az analízist nélkülözni. Amit pedig — summázatként — a Csongorról Horváth János mond, azzal azt hiszem egyet lehet érteni: „Tűnődés ez az emberi dolgokon, saját ifjúkori nagy élménye tanulságain. Benne van, újra átélve maga az egykori tündérrábránd, magányos órák szereleinvágya, költői ihlete: s benne van, szomszédjaként annak (úgy mint lelkében) az »ellenző világ«, az élet valósága. Tévedés azt hinni hogy Vörösmarty c művel valami eszményt tűz ki elénk, tanulságot hirdet, tanít (amint az iskolában szeretik a költői műveket »okulásra« felhasználni); nem, ez maga az élet sokszerű voltán való tűnődés, a személyes lírai érdekelttség szolidaritásával ugyan az egyik oldal (Csongor) felé, de fájdalmas, józan, bölcs vagy humoros tudatában az azzal ellenkező valóságnak is, melyet szintén tapasztal; lelki élmény és élettapasztalat s a kettő ellenkezésének tudata.”

Ezzel a méltató ismertetést be is fejeznénk: a további drámákról mondottak Vörösmarty lírájára kitekintő alapos — mindeddig legmegbízhatóbb — ismertetések, amelyeket azonban már kevesebb eredetiség s bizonytalanabb értékítéletek jellemeznek. Mint másutt, itt is szembekerül a nagy irodalomtörténész „realista” praxisával az irodalom „önelvűségének” elmélete. Horváth János azt a szemmel látható változást, ami a drámafró Vörösmarty pályáját a harmincas évek elején bekövetkezett, nem a színpadra-írás konkrét, új lehetőségeivel, követelményeivel, nem a közönség ízlésigényével magyarázza. A *Kincskeresők*, a *Vérndszt*, a *Fátyol titkai* csak mint a *Csongor és Tünde* „ihletének kihangzásai” kapnak közös fejezetet, s az alapgondolat, hogy ti. „a *Kincskeresőkben Csongor és Tünde* bölcséleti ága, a *Vérndsztben* humorossága folytatódik nagyobb arányban, s ez utóbbi

virágzik ki egészen a *Fátyol titkaiban*” — aligha fogadható el rendszerési-szakaszolási elvnek, s a konkrét elemzések során is csak erőltetetten érvényesíthető. S ha a Nemzeti Színház megnyitása után — megkétszerezve — kitér is az élő színház és a költő dramaturgiai tanulmányainak hatására, akkor is úgy vélekedik: Vörösmartynak „mind e mellette sem színházlátogatásai, sem tanulmányai és naponkénti bíráló figyelve nem változtattak drámaköltészetének lényegén”. Ugyanígy: ennek az immanens szemléletnek az alapján a *Czillei és a Hunyadiak* újabb hang- és dramaturgiai változását sem a 40-es évek társadalmi és ízlés atmoszférájának átalakulásával hozza összefüggésbe, hanem csupán a *Bújdósók* és a Czillei történelmi-személyi kapcsolata s a Hunyadi-tematika irodalmi színpadi jelenlétének gazdagodására figyel. S mintha itt esztétikai ízlése is cserben hagyná: legalábbis feltűnő, hogy elmarasztaló, hibáztató jelzőivel — akár a *Kincskeresőkkel* vagy a *Vérnádsszal* szemben is — itt a legkevésbé takarékos. S az is bizonyos, hogy a *Fátyol titkairól*, az *Árpád ébredéséről*, a *Czillei és Hunyadiakról* irodalomtörténetírásunk azért tudhatott esztétikailag is találóbban vélekedni, mert a társadalmi élethez, politikai ideológiához vezető szálakat tudatosabban tartotta számon.

TÓTH DEZSŐ

FEKETE SÁNDOR: PETŐFI, A VÁNDORSZÍNÉSZ

(Akadémiai, 1969. — Irodalomtörténeti Füzetek 64.)

Jelentős tanulmánnyal gazdagodott Petőfi-irodalmunk. A könyv célját idézzük a szerző szavaival: „a költő színészetének új felmérése a cél, hogy a lehetőségekhez képest csökkentsük a biográfia hézagait, s ezen az alapon megvizsgálhassuk, van-e, és milyen összefüggés lehet Petőfi költői és színészi tevékenysége között.” (12–13) Természetesen tudja és leszögezi azt is, hogy Petőfi színészi érdemei és kudarcai nem befolyásolják költészetének korszakos jelentőségét és nagyságát. Fekete Sándor olvasóit megnyerő lelkesedéssel, filológusi gondnal és igazságkereső szenvedéllyel írta meg művét. Megszállottságnak is nevezhetjük, a szó nemesebb értelmében, hiszen a század és minden idők egyik legnagyobb költőjének emlékét szolgálja, s példát mutat tudományos módszerével is. A szerző kutatásainak első, biográfiai részét publikálta e kötetben, a munka második felére ígéri a színészi pályá tapasztalatainak, élménykörének, színház- és drámaismeretének szembesítését költői műveivel, színi jegyzeteivel és dráma-kísérleteivel. Már az itt feltárt anyag is sokat sejtet a következő dolgozat eredményeiből. Csak példaként: Petőfi gyakran és szívesen alakított humo-